ADVERBELE PARTICULE

DE

DUMITRU NICA

1. O analiză funcțională a adverbului — categorie extrem de neomogenă — evidențiază faptul că această parte de vorbire constituie un cîmp gramatical reprezentat de șase clase funcționale : adverbe calificative, adverbe circumstanțiale, adverbe de cantitate, adverbe substitute, adverbe particule și adverbe de modalitate. Clasele funcționale, organizate la rîndul lor ierarhic în subclase, au particularități formale, semantice și funcționale prin care se opun unele altora. În același timp, între ele există o rețea de relații și interpenetrații.

2.1. Adverbele particule constituie clasa cea mai difuză, cu monemele cele mai instabile și mai dificil de încadrat în sistemul gramatical al limbii române. Aceste adverbe constituie zona ultimă din periferia clasei, la întîlnirea cu alte cîmpuri și, în primul rînd, cu cel al „particulelor" propriu-zise, prepoziția și conjuncția. Adverbele particule constituie o categorie extrem de eterogenă, reprezentată de elemente disparate și polifațetice, greu de redus la o clasă închegată. Ele sînt cele care au contribuit în măsură decisivă la menținerea unei imagini obscure despre adverb.

2.2. Inventarul clasei: *chiar, și, mai, tot* 'chiar', *cam, prea, nici, doar, măcar, taman, încă, iar*, tot, chiar, *numai, tocmai, barem, batîr, încaltea*. Inventarul este redus, clasa închisă, însă foarte activă la nivelul vorbirii.

3.1. În privința încadrării acestei serii de cuvinte în gramatică, s-au exprimat opinii diverse. Gramaticii antici, cei latini îndeosebi, le încadrau în clasa *particulelor*, în care includeau adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. În felul acesta, particulele se opuneau tuturor celorlalte clase flexibile (substantiv, pronume, verb etc.). Opoziția era : *partes orationis-particulae* [1]. Prin urmare, particulele nu reprezentau o parte de vorbire, ci un grup, opus părților de vorbire fundamentale. Această organizare a părților de vorbire în gramatică s-a transmis pînă astăzi [2]. Tratarea particulei ca

---

[1] Cf. Stanisław Jodłowski, *Studia nad częściami mowy*, Varșovia, 1971, p. 9.

[2] Vezi clasificarea tripartită a lui Charles Hockett : teme semantice flexionate după număr, gen, caz, inclusiv substitutele acestora, teme semantice cu forme flexionare după persoană, număr etc., teme invariabile (particule). Cf. *Curso de lingüística moderna*, 3-a edición, Buenos Aires, 1976, p. 226—227 ; H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. a III-a, București, 1945, p. 21 ; Otto Jespersen, *La filosofía de la gramática*, Barcelona, 1975, p. 89—93 ; Basilio Puoti, *Trattato delle particelle della lingua italiana*, Neapole, 1874, p. 3—6.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

sine stătătoare se întîlnește și în gramaticile secolului

ăcut obiectul unor cercetări mai ales în limbile slave,
: reprezentate [4]. După rezultatele la care au ajuns sla-
special, particulele se împart, în genere, în două mari
modifică sensul întregului enunț (numite și cuvinte
:are modifică sau întăresc sensul unui singur cuvînt [5].
lui gramaticilor rusești, s-au făcut încercări de intro-
ca parte de vorbire de sine stătătoare și în gramatica
ordan („particulele și cuvintele modale nu sînt alte
:ele pe care le cunoaștem" [7]), Fulvia Ciobanu și Magda-
trebuie respinsă ipoteza că în limba română particulele
)arte de vorbire, pentru că cuvintele numite în unele
rmative, negative — trebuie tratate în cadrul adver-
u argumente convingătoare existența unei părți de
are cuprinsă sub numele de particule.
ı românească, termenul *particulă* se întrebuințează cu

t segmente fără funcție morfologică, atașate la sfîr-
im — acuma; *acolo — acolo-șa*; *aci — acilea*; *acum —*
ıcție deictică [9].
: cuvinte cu un corp fonetic redus și distribuție limi-
ă însă în interiorul claselor gramaticale cu care au în
că, adică printre adverbe, prepoziții, conjuncții. *Ter-*
nește, așadar, o clasă gramaticală de cuvinte, ci un ele-
zat prin alți indici formali și de distribuție decît cei
'e din care fac parte" (subl. n.) [10]. Cu această a doua
ilizat de Sextil Pușcariu [11]. *Gramatica limbii române*
ıbele sensuri: „Pentru elementele de acest fel (*-a, -ia*)
rmenul *particulă*, care însă e lipsit de conținut precis
ări (apare folosit și pentru cuvinte ca adverbele de
la, nu, adverbul interogativ *oare* etc.)" [12].
vește denumirea și încadrarea elementelor menționate
ă, opiniile cercetătorilor sînt împărțite. Gh. N. Dra-
ă sub numele de *adverbe-regim*: „Adverbele (acestea)...
ı semantică, însușire care le face să nu poată avea

op. cit., p. 98.
, *Ruskij jazjk*, Moscova – Leningrad, 1947, p. 666, 731—734,
ficări la Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 97—102.
vrivire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, LR, IV, 1955,

ıporană (1956), p. 269.
ĭ" *în gramatica limbii române*, LR, IX, 1960, nr. 5, p. 8.
c, *Observații asupra particulelor adverbiale din limba română*,
—94 și *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*,
pedică, București, 1985, p. 111—134.
ı Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a*
ditura Științifică, București, 1967, p. 69.
l. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 40 *passim*.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

în propoziție și frază decît rolul de regim al unei părți de vorbire (inclusiv alt adverb), al unei părți de propoziție sau al unei propoziții. De aceea le numim *adverbe-regim* pentru a le deosebi de celelalte adverbe care pot îndeplini și rolul de regent în propoziție și pe care le vom numi *adverbe-regent* : sînt cele pe care le determină adverbele-regim... Întocmirea listei adverbelor-regim este o sarcină importantă a clasificării semantico-sintactice a adverbelor, care nu s-a făcut pînă acum" [13]. Ștefan Iacob, constatînd că aceste elemente nu sînt cu adevărat adverbe, le înregistrează sub numele de *particule intensive*, ca parte de vorbire distinctă de celelalte zece : „Este indicat ca o serie de cuvinte ca *tocmai, chiar, numai, abia , doar* ș.a. care nu determină în mod special verbul, care nu exprimă în fond modul sau calitatea, ci anumite grade de intensitate sau de accentuare a noțiunii, să constituie o categorie lexico-gramaticală deosebită ; le-am putea numi *particule intensive*" [14]. Georgeta Ciompec, pe baza analizei distribuționale, ajunge la următoarea concluzie : „Posibilitatea de a apărea în contextul caracteristic adverbial conferă acestor cuvinte, indiscutabil, calitatea de unități ale clasei adverbului. În cadrul acestei clase însă, ele constituie, evident, un grup aparte, caracterizîndu-se... printr-o lipsă de independență semantică și gramaticală, motiv pentru care propun să fie denumite *semi-adverbe* [15] " C. Dimitriu, avînd în vedere înțelesul acestor moneme, le socoate *adverbe vide* : „În cadrul adverbelor vide se disting : adverbele cu funcție de marcă în planul propoziției (el este *mai* mare, ei sînt *la fel de* înalți etc.) și adverbe cu funcție de marcă în planul frazei (*cum* a venit, a și vorbit)" [16]. *Gramatica* (1963) adoptă un punct de vedere eminamente tradițional, încadrîndu-le în rîndul adverbelor de mod si tratîndu-le „după înțeles" ca variante semantice ale acestui grup [17].

4. Din punct de vedere formal, monemele clasei se caracterizează printr-un corp fonetic redus, reprezentat de două-patru, cel mult cinci foneme. Clasa nu cunoaște categorizatori și nici nu este compatibilă cu particulele propriu-zise de tipul *-șa, -ia, -a* etc. Adverbele particule nu se pot combina cu nici un morfem lexical (sufix ori prefix) și nu cunosc, ca majoritatea cuvintelor lexematice, fenomenele derivării și compunerii. În sfîrșit, din punct de vedere morfologic, nu cunosc categoria comparației.

5.1. Din punct de vedere semantic, adverbele particule au un conținut lexical foarte abstract, care nu poate fi definit sau descris izolat, așa cum probează de altfel toate dicționarele limbii române. Ele nu sînt cuvinte „vide", dar nici autosemantice ori conceptuale. Valoarea lor semantică, atît cît există ea, se poate stabili numai în context și se raportează la context.

Adverbele particule realizează microcontexte în care valoarea lor este una exclusiv emfatică, marcînd insistența, intensitatea, restricția etc. (cf. *tocmai tu* ! ; „*Numai tu* de după gratii / Veșnic nu te mai ivești" ; „*Doar ceasornicu*-și urmează lunga timpului cărare" — Eminescu ; Iată că *chiar* vine). Neavînd înțeles lexical autonom, adverbele particule dobîndesc o anumită

[13] *Adverbul și determinarea adverbială*, LR, IX, 1960, nr. 4, p. 35.
[14] *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, CL, X, 1965, nr. 1, p. 130.
[15] *Încercare de definire contextuală a adverbului românesc*, SCL, XXV, 1974, nr. 1, p. 33—34, și *Morfosintaxa adverbului românesc*, p. 26—30.
[16] *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura „Junimea", Iași, 1979, p. 345.
[17] Vezi

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

semnificație prin actualizarea elementului la care se atașează. În microcontextul stilistic respectiv ele vin cu o „cantitate" de conotație, infimă, dar nu de neluat în seamă : „Intervine numai o întrebuințare specială a lor, în condiții sintactice determinate, am spune, mai scurt, o valoare stilistică, de natură subiectivă, pe care i-o dă vorbitorul atunci cînd conținutul comunicării lui are nevoie de o anumită nuanțare, intelectuală sau emoțională" [18]. Aceste caracteristici semantice nu le permit să aibă conținut categorial. Adverbele particule *nu au conținut categorial adverb.*

Pe linia unui semanticism nonpertinent din punct de vedere gramatical, gramatica clasică le încadrează în clasa modalelor, unde sînt etichetate ca adverbe de restricție (*barem, măcar, batîr*), de exclusivitate (*doar, numai*), de proximitate (*mai, aproape*), de precizare (*chiar*) etc.[19] Neavînd conținutul lexical și categorial al calificativelor, aceste adverbe nu-și justifică încadrarea în această clasă.

5.2. Particularitățile formale și de înțeles ale acestor elemente au repercusiuni directe și importante asupra gramaticii clasei. Neavînd înțeles lexical autonom, nici unul categorial, nici instrumental, nefiind nici cuvinte categorematice, întrucît nu au capacitatea de a servi fenomenul substituției, aceste elemente au un statut cu totul aparte între celelalte cuvinte ale limbii române. Oricum, nu se poate accepta că „din punct de vedere lexical și morfologic, ele (aceste „cuvinte", n.n.) nu se deosebesc prin nimic de adverbele de mod (eventual de alte părți ale vorbirii), dimpotrivă sînt identice, adică aceleași cu acestea" [20].

6.1. Avînd un înțeles lexical precar și neavînd nici înțeles categorial, adverbele particule nu au autonomie sintactică, adică nu pot reprezenta, singure, o parte de propoziție. De aceea, „aceste adverbe formează grup cu determinatul și nu sînt analizabile ca parte separată de propoziție" [21]. Gh. N. Dragomirescu le trece în rîndul cuvintelor cu funcție gramaticală zero : „Adverbele-regim, al căror sens se pierde, aproape aglutinat în sfera cuvîntului determinat, își pierd individualitatea semantică și gramaticală, nu pot exprima un termen al unei sintagme, dar au, cu toate acestea, o funcție semantică «compensatoare», pentru că sub raportul ponderii semantice sînt asemenea sufixelor-morfeme, fără a avea totuși funcția acestora, de a exprima o categorie gramaticală (cu excepția lui *mai*, morfem al comparației). În tot cazul și adverbele-regim reprezintă, în felul lor, elemente cu funție gramaticală zero" [22].

---

[18] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 269.

[19] Vezi *Gramatica* (1963), vol. I, p. 307—310. Clasificarea aceasta aduce aminte de gramaticile greco-latine. De pildă, Donatus distingea vreo 20 de tipuri de adverbe : *negandi, affirmandi, demonstrandi, hortandi, optandi, interrogandi, dubitandi, invocandi, respondendi, comunicandi, iurandi, eligendi* etc. Cf. Stanisław Jodłowski, *op. cit.*, p. 99.

[20] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 269.

[21] *Gramatica* (1963), I, p. 317. În vol. al II-lea al aceluiași tratat situația acestor adverbe e „mai puțin clară", dar soluția propusă este convingătoare : „pot apărea pe lîngă orice parte de propoziție" (p. 87). Cu toate acestea, la complementul circumstanțial de mod întîlnim un exemplu ca acesta : „Această cercetare ... făcută *cam* pe sărite" (p. 180). Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziție și frază, cu funcția gramaticală zero*, LL, XXIII, 1969, p. 120.

[22] *Art. cit.*, p. 120.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

6.2. Ca orice element adiacent, adverbul particulă nuanțează, în sensul că „precizează valoarea unui monem autonom" [23]:

Numai Popescu putea să-mi facă asta.
Și tu, Brutus ?

Această nuanțare poate însemna explicitarea poziției în enunț a elementului fundamental: *Citind mai multe cărți, judeci lucrurile din mai multe unghiuri de vedere.*

Cf. *Numai citind* mai multe cărți, ...
Purtîndu-te corect, poți avea surprize neplăcute.
Cf. *Chiar purtîndu-te* corect, ...

Ocurența reliefantului poate deruta, în sensul unei interpretări neadecvate a poziției grupului în enunț. Astfel, în enunțuri de tipul: „... în amor nu vede *decît fetișism*",
„... socoteală nu am de dat *decît Celui veșnic*",
„nu veneau la cireșe *decît după ce trimeteau iscoadă*",
segmentele subliniate au putut fi interpretate ca ocupînd poziția unui complement, respectiv, completivă de excepție [24]. În aceste vecinități *decît*, ca orice adverb particulă, nu face decît să nuanțeze, în sensul restricției, părțile de propoziție (complement direct și indirect) ori construcție propozițională circumstanțială [25]. Așadar, adverbele particule nu influențează gramatica elementului la care se atașează.

7. Contextul diagnostic. Cu toată eterogenitatea „acută" a clasei, adverbele particule respectă și se încadrează în contextul diagnostic al categoriei adverb, ca toate celelalte clase (cu excepția adverbelor enunț și a adverbelor relative). După poziția în context, putem stabili două subclase distribuționale:

1) Adverbe particule care ocupă poziția de mijloc, „dislocată" (*mai, și, cam, prea, tot*):

se ... Vi # *se* mai (și, cam, tot, prea) *merge.*

Poziția inițială este nonpertinentă, iar cea finală, incompatibilă. Poziția dislocată se extinde și este caracteristică formelor verbale cu afix mobil (perfectul compus, viitorul, prezentul condițional), atunci cînd succesiunea elementelor în cadrul formei verbale este cea obișnuită [26]: De aceea contextul diagnostic al subclasei este:

Aux. ... V (Part., Inf.) #: *a* mai (și, cam, prea, tot) *mers*
va mai (și, cam, prea, tot) *merge*
ar mai (și, cam, prea, tot) *merge.*

Grație contextului fundamental, adverbul *mai* s-a fixat definitiv în interiorul structurilor participiale negative: *nemaivăzut, nemaiauzit, nemaipomenit, nemaiîntîlnit* etc., care funcționează ca elemente simple.

---

[23] André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, Editura Științifică, București, 1970, p. 171.

[24] Vezi D. Crașoveanu, *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, LR, XX, 1971, nr. 2, p. 151–158.

[25] Cf. Ecaterina Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție*, LR, XX, 1971, nr. 5, p. 473–479.

[26] Cf. Valeria Guțu-Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, Editura Academiei R.S. România, București, 1968, p. 195 *passim*.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

2) Adverbele care ocupă poziție inițială ori finală și sînt incompatibile cu poziția dislocată :

... se Vi # *măcar, (doar, încă, iar, tocmai, barem* etc.) se merge ;

se Vi ... # se merge *măcar (doar, încă, iar, tocmai, barem* etc.).

8.1. Din punctul de vedere al teoriei rangurilor, adverbele particule se opun tuturor celorlalte clase adverbiale prin poziție de sub-subjunct. Cu alte cuvinte, ele sînt elemente de rangul al IV-lea, avînd capacitatea de a „determina" elemente de rangul al III-lea, adică adverbe propriu-zise [27] :

Numai astăzi pot merge.
Încă de mult te cunoșteam pe tine.
Pot veni *chiar* acum ?
Tot mîine e mai bine.
M-a supărat *și* astăzi.
Măcar astăzi lăsați-mă-n pace.
Tocmai acum ți-ai găsit și tu să vii ?

8.2. În strînsă legătură cu poziția de sub-subjunct stă incapacitatea acestei clase de a figura în postura de pivot, de a regiza alte cuvinte. Pornind de la această particularitate, Gh. N. Dragomirescu le-a numit adverbe-*regim* (termen impropriu, dată fiind accepția lui în metalimbajul lingvistic), în opoziție cu adverbele subjuncte, numite *regente*. Opoziția regent — regim în această interpretare duce, pe de altă parte, la ideea că între adverbele particule și elementele la care se atașează se stabilește o relație de subordonare, ceea ce nu poate fi acceptat [28].

9.1. Spectrul combinatoriu al clasei este foarte întins. Adverbele particule au distribuția cea mai largă și mai liberă dintre toate clasele de adverbe și chiar dintre toate părțile de vorbire. Astfel, ele se combină cu substantive (*numai mama, tot părinții, chiar soră-mea, și prietenul, măcar profesorii, tocmai colegii, nici rudele*), cu adjective (*tot inteligent, chiar timpii, și invidios, cam negru, încă tînăr, barem binevoitor*), pronume (*chiar el, tot ea, nici ei, iar 'tot' voi, bălr tu*), numerale (*și al doilea, chiar cinci, numai cîte doi, doar șapte*), verbe (*chiar a venit, mai trece, numai doarme, încaltea învață*), adverbe (*doar azi, tocmai mîine, barem acum, nici acolo*).

9.2. Adverbele particule se pot distribui la stînga conectivelor sau relativelor, nuanțînd, precizînd, întărind relația respectivă [29] (în cazul pronumelor și adverbelor relative sînt reliefante ale acestora ca elemente intrapropoziționale) : „S-au împrăștiat *chiar cînd* m-am apropiat eu" ; „Pleci *numai unde* îți spun eu" ; „E *tocmai ce* voiam să-ți spun" ; Te acuz *și pentru că* ești aici [30] ; Îmi dau seama *și care* ar fi pericolul ; Eu sînt venit *tocmai ca să*

[27] Pentru teoria rangurilor a lui Otto Jespersen, vezi Dumitru Nica, *Conceptul de părți de vorbire*, AUI, Secțiunea III, Lingvistică, tomul XXVI, 1980, p. 36—38.

[28] Aproximativ aceeași interpretare se întîlnește la Sorin Stati ; cf. *Elemente de analiză sintactică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 68.

[29] Cf. *Gramatica* (1963), II, p. 298, 310 *passim*, Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială...*, p. 39, Sorin Stati, *Elemente...*, p. 73, și Georgeta Ciompec, *Încercare de definire...*, p. 33, susțin că adverbele determină întreaga propoziție.

[30] Cf. Marie Thérèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, SCL, XX, 1968, nr. 4, p. 370.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

fac dreptate ; Ea vedea *numai că* eu întîrziam [31]. Această distribuție este punct de sorginte al unor formații conective de tipul *chiar dacă, chiar să, chiar de, măcar că, măcar să* etc.

9.3. Așadar, în vorbire (rangurile cuvintelor aparțin realizării lor în enunț) adverbele particule pot funcționa ca elemente de rang secund (*numai mama*) sau terțiar (*chiar vine, tot frumoasă*). Nu pot ocupa, prin natura lor, poziție primară, adică rangul I.

Din cele mai sus se poate trage, de asemenea, concluzia că adverbele particule sînt ocurente fără restricții atît în grupul verbal, cît și în cel substantival, adjectival, verbal și adverbial. Această distribuție întinsă le deosebește calitativ de celelalte clase de adverbe, care au posibilități combinatorii mult mai limitate. În grupul nominal și în cel adverbial, aceste adverbe ocupă locul prim (*numai mama, cam dulce, chiar azi*). În cadrul grupului verbal, adverbele din prima subclasă se distribuie prin dislocare cu toate formele verbale sudate : perfect compus (*am mai mers, am tot mers* etc.), viitor I (*voi mai merge, voi și veni*), condițional-optativ perfect (*aș mai fi mers, aș tot fi mers*), prezumtiv prezent (*va mai fi scriind*), prezumtiv perfect (*va mai fi scris*), infinitiv (*obligația de a mai citi*).

9.4. Adverbele din această subclasă ocupă aceeași poziție și în cadrul formelor verbale negative : *nu mai vreau, nu prea convine, nu chiar place* etc. Aceeași situație o întîlnim și la imperativul negativ : *nu tot insista, nu mai pleca* etc.

10.1. O distribuție aparte au adverbele *mai, numai* și *decît* în sintaxa dialectală. Astfel, *mai* realizează pe teritoriul dacoromân cîte două variante în două structuri, cu unica opoziție dislocat / nedislocat :

1. a) Literar (și general) Pr. + *mai* + V : *mă mai ținea.*
   b) Munt. *mai* + Pr. + V : *mai mă ținea.*
2. a) Literar (și general) Neg. + *mai* + V (a fi) : *nu mai ei al meu.*
   b) Vest (băn. și crișean) Neg. + V (a fi) + *mai* : *nu-i mai al meu.*

În cele două tipuri de structuri *mai* realizează trei variante, dintre care una fără dislocare și două cu disclocare realizată în puncte diferite .

3. a) Literar (și est) Neg. + Pr. + *mai* + VN : *nu-ți mai e sete.*
   b) Munt. Neg. + *mai* + Pr. + VN : *nu mai ț-e sete.*
   c) Vest (băn., crișean) Neg. + Pr. + V + *mai* + N : *nu ți-i mai sete.*
4. a) Literar (și est) Neg. + Pr. + Aux. + *mai* + Part. : *n u l-a mai lăsat*
   b) Munt. Neg. + *mai* + Pr. + Aux. Part. : *nu mai m-a lăsat.*
   c) Vest (băn., crișean) Neg. + Pr. + *mai* + Aux. Part. : *nu-l mai a putut* [32].

10.2. O particularitate sintactică regională este ocurența lui *numai* 'decît' în structuri negative, datorită sensului negativ. Construcția e atestată în graiul crișean și în cel maramureșean : „Mai tîrziu nu mai găsești *numa* rămășițili di la altili muieri" ; „da să nu iei *numa* cît poz duce" [33].

---

[31] Vezi D. Bejan, *Despre rolul adverbelor din grupul „adverb+conjuncție"*, CL, XVI, 1971, nr. 4, p. 313—323.

[32] Vezi Mioara Avram, *Particularități sintactice regionale în dacoromână*, SCL, XXVIII, 1977, nr. 1, p. 29—35.

[33] *Ibidem*, p. 31.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

10.3. Situația inversă, de schimbare a pozițiilor, e atestată în graiurile muntenești, unde *decît* 'numai' e ocurent în construcții pozitive: „Păi *dăcît* mă duc și umplu căldarea și viu înapoi"; „Cîn a-nceput io *decît* am stat așa pe loc" [34].

11. Spre deosebire de toate celelalte clase de adverbe și, totodată, în opoziție cu determinanții grupului nominal, adverbele particule se distribuie cu numele proprii și cu pronumele personale: *numai Popescu*; *și Ion*; *chiar eu*; *doar tu* etc.

12. Datorită posibilităților combinatorii, teoretic nelimitate, din rîndul adverbelor particule s-au selectat morfemele gradelor de comparație: *mai, tot, foarte, prea.*

13. Alte particularități gramaticale vin și ele să contureze profilul acestei clase. Între acestea menționăm următoarele:

1. Incapacitatea acestor adverbe de a se coordona între ele le deosebește de celelalte clase (cf. *bine și rău*; *azi sau mîine*; *puțin, dar bun*): **mai și chiar*; **tot sau prea*; **măcar, dar tot.* Repetarea aceluiași element iese în afara raportului de coordonare copulativă: *mai și mai*; *chiar și chiar.*

2. Adverbele particule sînt incompatibile cu fenomenul apozării (cf. *a lucrat bine, adică temeinic*; *acolo, lîngă pădure*; *aici, peste drum*).

3. Incapacitatea de a ocupa poziția de element regent.

4. Adverbele particule se opun tuturor celorlalte adverbe și tuturor celorlalte părți de vorbire prin incapacitatea lor de a substitui sau de a fi substituite.

5. Nu cunosc fenomenul conversiunii. Cazurile de convertire în adverbe calificative ori de cantitate sînt nerelevante (*prea s-a chinuit*). Nu pot trece în rîndul altor părți de vorbire, dar intră ca formanți în structuri conective.

6. Sînt incompatibile cu categoria determinării (cf. *în josul*; *în susul*).

7. Se înscriu în sfera mijloacelor de exprimare a categoriei aspectului, atît cît acesta se manifestă în limba română [35]:

„Lumina stinsului amor
Ne urmărește *încă*" (M. Eminescu).
„*Tot* mai citesc măiastra-ți carte..." (Al. Vlahuță).
Iar vine să mă roage ceva.

Așa se explică și ocurența acestor adverbe în structuri aspective, distribuindu-se cu verbe care marchează această categorie: *tot n-am terminat*; *abia începusem*; *mai durează încă*; *deja e gata*; *mai-mai să pornească*; *tocmai terminasem* etc.

8. Unele adverbe particule, marcînd categoria gradelor de comparație, au devenit morfeme (libere): *mai, tot, prea, foarte.*

14. Aceste elemente au o serie de particularități formale (corp fonetic redus, incapacitatea de a avea categorizatori, de a se combina cu particule propriu-zise ori cu sufixe și prefixe, deci de a avea forme derivate și a cunoaște fenomenul derivării), semantice (înțeles lexical precar, foarte abstract și nedefinibil, incapacitatea de a se organiza în cîmpuri semantice, absența

---

[34] *Ibidem*, p. 32.

[35] Vezi Al. Graur, *Gramatica azi*, p. 128—130; G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européenes*, în vol. *Mélanges linguistiques*, București, 1957, p. 23—61; Ariton Vraciu, *Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică și lexicologie a limbilor slave* (litografiat), Iași, 1973, p. 126—137.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

oricărui înțeles categorial și instrumental), și funcționale (incapacitatea de a ocupa poziția unei părți de propoziție) care le detașează în mod evident nu numai de adverbele propriu-zise și de substitutele adverbiale, dar și de masa cuvintelor limbii române. În același timp, aceste caracteristici le apropie de comportamentul particulelor libere, propriu-zise, din alte limbi, inclusiv de situația particulelor în vechile limbi indoeuropene, unde aveau (același) rol intensiv și restrictiv [36]. Acceptînd definiția propusă particulei de slaviști („element care servește în vorbire la exprimarea diferitelor nuanțe de sens ale unei întregi propoziții" [37]), ori cea a lui J. Locke („cuvinte care servesc pentru reliefarea și conexiunea ideilor" [38]), elementele menționate satisfac condiția particulei. În același timp, criteriul funcțional, sub aspectul lui distribuțional, conferă fără dubii acestor moneme statut de adverbe, așa cum s-a văzut mai înainte. Aceste elemente pot și trebuie încadrate din punct de vedere funcțional în categoria adverbului. Se deosebesc din punct de vedere funcțional de celelalte clase adverbiale prin faptul că sînt elemente de rangul al IV-lea (sub-subjuncte) și printr-o distribuție teoretic nelimitată. Celelalte clase au anumite restricții combinatorii. Particularitățile prezentate ne îndreaptă spre concluzia că monemele analizate aici din punct de vedere formal, semantic și funcțional se înscriu în sfera adverbului și trebuie interpretate ca atare. În același timp, ele ne arată că avem a face cu un tip aparte, cu o clasă funcțională separată, deosebită de celelalte clase adverbiale. În limba română nu se poate vorbi și nu există particule, ca o clasă de vorbire de sine stătătoare, așa cum ele există, sînt atestate și tratate în limbile și în gramaticile altor limbi (engleza, rusa, polona etc.). Din motivele arătate, găsim că această clasă funcțională din categoria adverbului trebuie să fie denumită *adverbele particule* [39].

15. Prin proprietățile formale, semantice și funcționale arătate, adverbele particule se detașează convingător de clasa adverbelor calificative (cuvinte care au categorizatori, sînt autosemantice, au înțeles categorial adverb, au caracteristici funcționale precis conturate), în care sînt încadrate din antichitate pînă astăzi în gramaticile tuturor limbilor [40]. Ele se organizează într-o clasă funcțională separată, deosebită ferm de clasa adverbelor calificative.

16. Concepînd adverbul ca un cîmp gramatical, organizat într-un centru și o periferie, adverbele particule, prin caracteristicile lor, constituie periferia clasei, zona cea mai difuză și mai instabilă, cu puncte de contact cu alte zone și clase (conective, morfeme, particule propriu-zise [41]).

---

[36] Vezi, în acest sens, K. Brugmann, *Abrégé de grammaire comparée des langues indo-européennes*, Paris, 1905, cap. *Particules*, mai ales p. 646—647 ; Francisco Rodríguez Adrados, *Lingüística indoeuropea*, Editorial Gredos, Madrid, 1975, II, p. 839—868, 1026—1 028.

[37] *Gramatica limbii ruse* a Academiei de Științe a URSS, Moscova, 1952, p. 639 ; apud Fluvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin, *art. cit.*, p. 4.

[38] *Essay concerning Human Understanding* ; apud Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Editorial Gredos, Madrid, 1977, p. 185.

[39] Termenul *semi-adverbe*, propus de Georgeta Ciompec și care nu ne pare neadecvat, este folosit de S. Karcevski (cf. *Sur la nature de l'adverbe*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague", 6, 1936) cu altă accepțiune : este vorba de o anumită etapă pe care o parcurg în procesul adverbializării substantivele la cazurile instrumental și acuzativ.

[40] Vezi *Gramatica* (1963), I, p. 306—310.

[41] Cf. *acoloși, alunceși, cumuși, aciiași, așași, cîndvași, încăși, îndatăși, acmuși, amuși* etc., în care *-și*='chiar' (*acoloși* 'chiar acolo'). Distribuindu-se cu un adverb, funcționînd deci ca

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

17.1. În ceea ce privește poziția și statutul lor în limbă și în gramatică, adverbele particule pot fi încadrate în categoria determinării, ca morfeme ale determinării. Ele fac, din acest punct de vedere, în cadrul grupului verbal, oficiul pe care-l fac, în alte condiții și cu alte caracteristici formal-gramaticale, articolele în cadrul grupului nominal. Ca și adverbele particule, articolul „reprezintă o categorie extrem de eterogenă de elemente, avînd în limbă roluri foarte diferite, greu de redus la o clasă unică. Rolul cel mai important îl reprezintă acela de expresie gramaticală a categoriei determinării" [42].

17.2. Dar categoria determinării nu este clar definită și prezentată în lingvistica românească. Eugenio Coseriu, care se ocupă de determinare la nivelul grupului nominal de pe pozițiile gramaticii limbajului, o definește astfel: „Corespund cadrului *determinării* toate acele operații care în limbaj ca activitate au rolul *de a spune ceva în legătură cu* (despre) *ceva cu* (prin) *semnele limbii*, adică de a *actualiza* și orienta spre realitatea concretă un semn *virtual* (aparținînd *limbii*) ori pentru a delimita, preciza și orienta referirea unui semn (virtual sau actualizat)" [43]. Definiția este reluată în alte formulări și explicitată de mai multe ori în cadrul aceluiași studiu sau în alte lucrări.

17.3.1. În ceea ce ne privește, sîntem de părere că adverbele particule, care nu au funcție sintactică prin ele însele, dar se atașează cuvintelor autosemantice, se înscriu în și servesc categoria mare a determinării. Mai exact, se înscriu în sfera determinării ca actualizatori, particularizatori și reliefanți. Actualizarea este una din variantele determinării: „Între cuvintele neautonome figurează semne diferite prin funcțiile lor semiologice: actualizatorii, care au funcția individualizării (unele pronume, adverbe, articole etc.), substitute ale numelor principale etc.[44].

17.3.2. Elementele care servesc categoria determinării nu trebuie înțelese numaidecît ca morfeme, cum lasă să se creadă unele lucrări [45]. De pildă, în grupul nominal adjectivele de întărire (în româna contemporană nu există *pronume* de întărire [46]) sînt semne lingvistice ale determinării. Lipsa autonomiei semantico-sintactice și distribuția lor (combinarea cu substantivele proprii și cu pronumele personale, care sînt incompatibile, de regulă, cu adjectivele) vin în sprijinul acestei interpretări. Mai mult, aceste determinative intră în raport de variație liberă cu adverbele particule (de care se apropie prin modul de distribuție în cadrul grupului nominal): „*Însuși Ionescu* ar respinge această poziție". — „*Chiar Ionescu* ar respinge această poziție"; *el însuși* — *chiar el* (*el chiar*). Tendința care se manifestă în limbă de folosire invariabilă

---

un sub-subjunct, *-și* din aceste sinteme nu poate fi decît de origine adverbială; *și* pronume, cum spune J. Byck, al cărui punct de vedere este în bună măsură însușit de autorii tratatului *Formarea cuvintelor în limba română*, I, București, 1970, p. 219, este incompatibil cu aceste adverbe.

[42] Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 172.

[43] *Determinación y entorno*, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Editorial Gredos, Madrid, 1973, p. 285.

[44] Anna Ufimtseva, *Algunos problemas del significado en la investigación del aspecto de signos de la lengua*, în vol. *Problemas teóricos de la lingüística*, Moscova, 1976, p. 137.

[45] Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 169.

[46] Vezi și Elena Berea-Găgeanu, *Pronumele de întărire în româna contemporană*, LR, XXIX, 1980, nr. 3, p. 186.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)

a acestor semne, aprobată de unii lingviști [47], confirmă poziția lor de simpli actualizatori.

17.3.3. Adverbele particule satisfac pe deplin condițiile actualizării, adică împreună cu lexemul la care se atașează realizează „un context, adică minimum două moneme, dintre care unul este de fapt purtătorul mesajului, iar celălalt poate fi considerat ca actualizator" [48].

GLI AVVERBI PARTICELLE

RIASSUNTO

L'analisi funzionale dell'avverbio mette in evidenza il fatto che esso si presenta come una parte del discorso estremamente eterogenea non solo nelle lingue romanze, ma anche nella maggioranza delle indoeuropee. Una presentazione sistemica dimostra l'esistenza di sottoclassi funzionali, di strati e di gerarchie che hanno una accentuata eterogeneità. Come ogni campo sistematico, l'avverbio si organizza in un centro (avverbi qualificativi, circostanziali, quantitativi) e in una periferia (avverbi particelle).

Gli avverbi particelle constituiscono la sottoclasse funzionale più diffusa, con i monemi più instabili e più difficili da inquadrare nelle grammatiche delle lingue romanze. Essi costituiscono la zona ultima della periferia della classe.

L'inventario della sottoclasse : *chiar, și, mai, cam, doar, măcar, numai,* ecc.

Lo spettro combinatorio della sottoclasse è molto esteso. Gli avverbi particelle hanno la distribuzione più vasta tra tutte le classi di avverbi e anche tra tutte le parti del discorso.

Le particolarità formali, semantiche e funzionali di questi monemi li aviciano al comportamento delle particelle di altre lingue (*casi, ya, incluso, aùn, solamente, apenas,* ecc., in spagnolo ; *quasi, proprio, anche, magari, solamente, appena,* ecc., in italiano), ivi compresa la situazione delle particelle delle antiche lingue indoeuropee.

Gli avverbi particelle servono la categoria della determinazione ; sono attualizzatori delle parole autosemantiche.

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr. 11

[47] Cf. Al. Graur, *Gramatica azi*, p. 101.
[48] André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, p. 165.

BDD-A1374 © 1986-1987 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:54 UTC)